

KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ VE GÜNEY KIBRIS'TA 1789-1839 YILLARINDAKİ OSMANLI CAMİ VE MESCİDLERİ

Dr. Kasım İNCE*

Kıbrıs'ın Kısa Tarihçesi:

Akdeniz'in Sicilya ve Sardinya'dan sonra üçüncü büyük adası olan Kıbrıs'ın¹ coğrafi yönden Anadolu'nun bir parçası olduğu ifade edilmiştir².

Paleolitik devir kalıntılarına rastlanılmayan Ada'da neolitik yerleşmelerin varlığı belirlenmiştir³. Daha sonraki zamanlarda Mısırluların⁴, Hititlerin⁵, Fenikelilerin⁶, Asurluların⁷, Perslerin⁸

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji-Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Elemanı

1 - Cevat Gürsoy; "Coğrafya Bakımından Kıbrıs ve Türkiye" Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, (14-19 Nisan 1969), Türk Heyeti Tebliğleri, Ankara, 1971, 41.s.; M. Tevfik Tarkan; Kıbrıs, Ankara, 1975, 35.s.

2- Cemal Arif Alagöz; "Kıbrıs'ın Tarihine Coğrafi Giriş", Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, (14-19 Nisan 1969), Türk Heyeti Tebliğleri, 16.s.

3-Bener Hakkı Hakeri; Kıbrıs Tarihi, Lefkoşa, (Basım yılı verilmemiş), 12.s.; İsmet Konur; Kıbrıs Türkleri, (Basım yeri verilmemiş), 1938, 8.s.; Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'taki Türk Eserleri, Adana, 1946, 11.s.

4-İsmet Konur; Kıbrıs Türkleri, 11.s.; Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'taki Türk Eserleri, 14.s.; Naci Kökdemir; Dünkü ve Bugünkü Kıbrıs, Ankara, 1957, 11.s.; Bener Hakkı Hakeri; A.g.e., 30.s.; Halil Fikret Alasya; Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri, Ankara, 1964, 15.s.

5- İsmet Konur; Kıbrıs Türkleri, 11.s.; Kıbrıs'ın Tarihi ve Kıbrıs'taki Türk Eserleri. 14.s.; Naci Kökdemir; A.g.e., 11.s.; Bener Hakkı Hakeri; A.g.e., 30.s.; Halil Fikret Alasya; A.g.e., 16.s.

6- İsmet Konur; Kıbrıs Türkleri, 11.s.; Kıbrıs'ın Tarihi ve Kıbrıs'taki Türk Eserleri, 15.s.; Bener Hakkı Hakeri; A.g.e., 35.s.; Halil Fikret Alasya; A.g.e., 17.s.

7- İsmet Konur; Kıbrıs Türkleri, 12.s.; Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'taki Türk Eserleri, 18.s.; Naci Kökdemir; A.g.e., 11.s.; Bener Hakkı Hakeri; A.g.e., 40.s.; Halil Fikret Alasya; A.g.e., 17.s.; Besim Darkot; "Kıbrıs" maddesi, İ.A., VI.C., İstanbul, 1967, 673.s.

8- İsmet Konur; Kıbrıs Türkleri, 12.s.; Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'taki Türk Eserleri, 19.s.; Naci Kökdemir; A.g.e., 11.s.; Bener Hakkı Hakeri; A.g.e., 43.s.; Halil Fikret Alasya; A.g.e., 18.s.; Afif Erzen; "Kıbrıs Tarihine Bir Bakış", Milletlerarası Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, (14-19 Nisan 1969), Türk Heyeti Tebliğleri, 82.s.; Besim Darkot; A.g.m., 673.s.

Makedonyalıların⁹, Romalıların¹⁰, Bizanslıların¹¹, hakimiyetlerinin görüldüğü Kıbrıs'a, Bizanslılar zamanında Müslüman Araplar tarafından sık sık akınlar düzenlenmiştir¹². Bizanslılardan sonra Ada'ya bir süre Lusignanların hakim olduğu¹³, daha sonra ise Venediklilerin burayı ele geçirdikleri görülmektedir¹⁴. Venediklilerden önceki dönemde, Türklerin, Karamanoğulları vasıtasıyla Kıbrıs'la temas ettikleri anlaşılmaktadır¹⁵.

Kıbrıs'ta Türk hakimiyeti, Temmuz 1570 yılındaki çıkartmayla başlamış ve Ağustos 1571'de sağlanmıştır¹⁶. Fetihden sonra gelen askerler ve aileleri, idarî görevliler ile aileleri ve sürgün yöntemiyle Kıbrıs'ta Türk iskânı gerçekleştirilmiştir¹⁷. Önceleri sadrazamlığa bağlı olup, sadrazam tarafından tayin edilen paşalar tarafından idare olunan Kıbrıs, 1670 yılında kaptanpaşalığa bağlanarak bir muhassıl tarafından idare edilmiştir¹⁸. 1838'de II. Mahmud tarafından Kıbrıs'ın idaresi ıslah edilmiş, Abdülmecid devrinde ise bir kaymakama

9- İsmet Konur; Kıbrıs Türkleri, 12.s.; Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'taki Türk Eserleri, 24.s.; Naci Kökdemir; A.g.e., 11.s.; Bener Hakkı Hakeri; A.g.e., 56.s.; Halil Fikret Alasya; A.g.e., 18.s.; Besim Darkot; A.g.m., 673.s.

10- İsmet Konur; Kıbrıs Türkleri, 12.s.; Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'taki Türk Eserleri, 24.s.; Naci Kökdemir; A.g.e., 11.s.; Bener Hakkı Hakeri; A.g.e., 68.s.; Besim Darkot; A.g.m., 673.s.

11- İsmet Konur; Kıbrıs Türkleri, 13.s.; Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'taki Türk Eserleri, 30.s.; Naci Kökdemir; A.g.e., 11.s.; Bener Hakkı Hakeri; A.g.e., 87.s.; Besim Darkot; A.g.m., 673.s.

12- İsmet Konur; Kıbrıs Türkleri, 13.s.; Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'taki Türk Eserleri, 31.s.; Bener Hakkı Hakeri; A.g.e., 98-99.s.; Besim Darkot; A.g.m., 673.s.

13- Bener Hakkı Hakeri; A.g.e., 123.s.

14- İsmet Konur; Kıbrıs Türkleri, 15.s.; Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'taki Türk Eserleri, 51.s.; Naci Kökdemir; A.g.e., 12.s.; Bener Hakkı Hakeri; A.g.e., 174.s.; Besim Darkot; A.g.m., 674.s.;

15- İsmet Konur; Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'taki Türk Eserleri, 47-49.s.

16- İsmet Konur; Kıbrıs Türkleri, 18.s.; Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'taki Türk Eserleri, 59.s.; Naci Kökdemir; A.g.e., 47.s.; Halil Fikret Alasya; A.g.e., 72.s.; Teoman Fehim; Yavru Vatan Kıbrıs'ı Tanıyalım, Ankara, 1964, 8.s.; Cevdet Çağdaş; Kıbrıs'ta Türk Eserleri, Lefkoşa, 1965, 6.s.; Besim Darkot; A.g.m., 674-675.s.; Bener Hakkı Hakeri; A.g.e., 185.s.; Cengiz Orhonlu; "Osmanlı Türklerinin Kıbrıs Adasına Yerleşmesi", Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, (14-19 Nisan 1969), Türk Heyeti Tebliğleri, 91.s.; M.Tevfik Tarkan; A.g.e., 53-55.s.

17- İsmet Konur; Kıbrıs Türkleri, 23.s.; Naci Kökdemir; A.g.e., 86-113.s.; Halil Fikret Alasya; A.g.e., 127.s.; Cengiz Orhonlu; A.g.m., 92-93.s.; M.Tevfik Tarkan; A.g.e., 57.s.

18- İsmet Konur; Kıbrıs Türkleri, 19.s.; Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'taki Türk Eserleri, 67.s.

bırakılmıştır. 1870'de kaymakamlık doğrudan İstanbul'a bağlı bir mutasarrıflığa dönüştürülmüş ve bu durum 1878'e kadar devam ettirilmiştir¹⁹. Kıbrıs,1878'de İngiltere'ye kiralanmıştır²⁰.Bu hal 1914 yılına kadar devam etmiş olup, Osmanlı Devletinin I.Dünya Savaşında İttifak Devletleri yanında savaşa girmesiyle ,İngiltere Kıbrıs'ı ilhak ettiğini açıklamış ve bu ilhak, 1923 Lozan Antlaşmasıyla Türkiye Cumhuriyeti tarafından tanınmıştır²¹.

İngiltere'nin Kıbrıs'a uyguladığı sömürge statüsü,1959 yılında yapılan Zürih ve Londra Antlaşmaları sonucu,1960'da ilan edilen Cumhuriyete kadar devam ettirmiştir²².Rumlar 1960'dan sonra Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak için büyük çaba sarfetmişlerdir²³.Rumların bu tür çabalarından bir tanesi de 1974 yılında görülmüş, bu durum karşısında Türkiye, 20 Temmuz 1974'de Kıbrıs Barış Harekatını gerçekleştirmiştir²⁴. Kuzey Kıbrıs'ta sağlanan sükûnet ve emniyetten sonra,13 Şubat 1975 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti Türk Federe Devleti kurulmuştur²⁵. Rumların bencil tutumu nedeniyle ortak bir anlaşmaya varılamayınca 15 Kasım 1983 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ilan edilmiştir²⁶. Güney Kıbrıs'ta ise Rum idaresi devam etmektedir.

1- AYAKTA OLAN CAMİ VE MESCİDLER

A- Larnaka - Hala Sultan Tekkesi Camii

Plan: 1

Yeri: Tuzgözü'nün kenarındadır.

19- İsmet Konur; Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'taki Türk Eserleri, 67.s.

20- İsmet Konur; Kıbrıs Türkleri, 21.s.; Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'taki Türk Eserleri, 68.s.; Naci Kökdemir; A.g.e., 122.s.; Halil Fikret Alasya; A.g.e., 112.s.; Teoman Fehim; A.g.e., 9.s.; Besim Darkot; A.g.m., 675.s.; M.Tevfik Tarkan; A.g.e., 67.s.

21- İsmet Konur; Kıbrıs Türkleri; 21.s.; Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'taki Türk Eserleri, 68.s.; Halil Fikret Alasya; A.g.e., 134.s.; Teoman Fehim; A.g.e., 9.s. Besim Darkot; A.g.m., 675.s.

22- Halil Fikret Alasya; A.g.e., 155-162.s.; Teoman Fehim; A.g.e., 10.s.; Cevat Gürsoy; A.g.m., 42.s.

23- Fikret Kürşat vd.; Kıbrıs'ta Yunan Emperyalizmi, İstanbul, 1978, 183-296.s.

24- M.Tevfik Tarkan; A.g.e., 115.s.; Oktay Aslanapa; Kıbrıs'ta Türk Eserleri; İstanbul, 1975, 3.s.; Fikret Kürşat vd.; A.g.e., 298.s.

25- Oktay Aslanapa; A.g.e., 3.s.

26- Rehber Ansiklopedisi, "Kıbrıs"maddesi, X.C., İstanbul, 1984, 72.s.

Tarihçe: 1816 yılında, Kıbrıs Muhassılı Mehmed Emin Bey tarafından yaptırılmıştır²⁷. Cami, 1959 tarihinde bir onarım geçirmiştir²⁸.

Mimari Özellikleri: Yapı, kare planlı olup, köşelerde tromplara oturan büyükçe bir kubbeyle örtülmüştür. Düz örtülü beş gözlü bir son cemaat yeri vardır.

Minaresi kuzeybatı köşede bulunmaktadır. Kare kaideli minarenin gövdesi kısa tutulmuştur. Şerefe altındaki yatay profilli silmeler barok üslup etkisiyle yapıldığını göstermektedir.

Caminin kible tarafında, dışarıda yer alan yapı ise Hafıa Sultan Türbesidir²⁹ (P.1).

b- Larnaka - Cami-i Kebir

Fevkâni olan cami, 1820 tarihinde inşa edilmiştir³⁰.

c- Limasol - Dere Camii (Cami-i Cedid)

Bu cami, 1825 yılında Köprülü İbrahim Ağa tarafından yaptırılmıştır³¹.

1894'de Köprülü ailesi tarafından tamir ettirilmiştir³².

Üç gözlü bir son cemaat yeri ve yuvarlak minaresi ile şehire hakim bir konumu olduğu ifade edilmiştir³³.

27. Müslüman Arapların Kıbrıs'a yaptıkları ilk sefere (649) kocası Ubad Bin al-Şamita ile birlikte iştirak eden, Hz. Muhammed (A.S)'in halası Umm Haram (Ümmü Haram) Larnaka'da, Tuzgözü yakınlarında ölmüştü. Türkler Kıbrıs'ı zaptedince Ümmü Haram'ın mezarını tamir etmişler ve 1760'da şimdiki türbeyi yapmışlardır. Daha sonra da bu cami yapılmıştır. Halil Fikret Alasya; A.g.e., 197.s.; Emel Esin: L'aspect dela Civilisation Turque Dans l'Île de Chypre, Ankara, 1965, 9.s.; Vergi Bedevi; Başlangıcından Zamanımıza Kadar Kıbrıs Tarihi, Lefkoşa, 1966, 153-154.s.; Oktay Aslanapa; A.g.e., 30.s.

28. Oktay Aslanapa; A.g.e., 33.s.

29. Aslanapa'dan özetlenmiştir. Oktay Aslanapa; A.g.e., 33.s.

30. Emel Esin; "Kıbrıs'ta Türk Medeniyeti", TTOK Belleteni, 44/323 (Kıbrıs Özel Sayısı), İstanbul, 1974, 41.s.; Çağdaş ve Aslanapa yapının, sadece adından bahsetmişlerdir. Cevdet Çağdaş; Kıbrıs'ta Türk Devri Eserleri, Lefkoşa, 1965, 47.s.; Oktay Aslanapa; A.g.e., 30.s.

31. Halil Fikret Alasya; A.g.e., 204.s.; Emel Esin; "Kıbrıs'ta Türk Medeniyeti", TTOK Belleteni, 44/323 (Kıbrıs Özel Sayısı), 41.s.; Oktay Aslanapa; A.g.e., 37.s. Çağdaş, caminin yapım yılı olarak 1841 tarihini vermiştir. Cevdet Çağdaş; A.g.e., 50.s. Bazı yayınlarda sadece adı kayıtlıdır. Teoman Fehim; A.g.e., 73.s.

32. Erken tarihli yayınlarda yeniden yapıldığı şeklinde verilen bilgiler, daha sonraki yayınlarda tamir şeklinde belirtilmiştir. Oktay Aslanapa; "Kıbrıs'ta Türk Eserleri", Türk Kültürü, II.C., 16.Sayı, Ankara, 1964, 18.s.; A.g.e., 37.s.

33. Oktay Aslanapa; A.g.e., 37.s.

d- Lefkoşa-Turunçcu (Turunçlu) Camii

Plan:2

Yeri: İplikçi Mahallesi,Kadınlar Pazarı Sokağı'ndadır³⁴.

Tarihçe: Kapısı üzerindeki kitabeye göre,1240/1825 yılında Seyyid Mehmed Ağa tarafından yaptırılmıştır³⁵.

Mimari Özellikleri: 8.78x15.00 m. ölçülerinde enine dikdörtgen planlı bir yapıdır (P.2). "L" şeklindeki son cemaat yeri,yapının kuzey ve batı cephelerini kuşatmaktadır.Ahşap çatıyı taşıyan kemerler doğu-batı yönünde uzanmakta olup dört tanedir.Kuzeydoğu köşedeki,ahşap sütunlar üzerine oturan mahfilin tavanı, çıtalı tavan şeklinde tezyinatlıdır.

Son cemaat yerinin kuzey cephesinde silindirik sütunlar üzerine oturan çift merkezli altı sivri kemer ve batı cephede de dört sivri kemer bulunmaktadır³⁶.

Minberi barok karakterli bezemeler taşımaktadır.Bu durum özellikle minberin yan aynalığındaki motiflerin işlenişinde göze çarpar³⁷.

Kuzeydoğu köşede yer alan silindirik gövdeli minare taşır.Minarenin gövdesinde dört sıra bilezik bulunmaktadır.Şerefe altının yatay profillerle belirlenmiş olması dönemin üslup özelliği olarak değerlendirilmelidir³⁸.

e-Limasol-Ulu Camii (Cami-i Kebir)

Plan:3

34- Derviş Atakan; Kıbrıs'ın Lefkoşa ve Gazi Mağusa Şehirlerindeki Osmanlı Devri Türk Eserlerinden Örnekler, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Erzurum, 1988, 57.s.

35-Oktay Aslanapa; A.g.e., 8.s.; Filiz Oğuz-Fikret Çuhadaroğlu;"Kıbrıs'ta Türk Devri Eserleri",Röhlöve ve Restorasyon Dergisi, 2.Sayı, Ankara, 1975, 4.s.; Derviş Atakan; A.g.t., 57.s.; Sadece Esin, 1242/1826 tarihini kullanmıştır ki, bu tarih Hacı Mehmed Ağa'nın vakfiyesinin tarihidir. Emel Esin; A.g.m., 41.s. Bunların yanında, Hacı Mehmed Ağa'nın 19 Cemaziyelevvel 1242/19 Aralık 1826 tarihli vakfiyesinde "medine-i Lefkoşa'da Mertek Pazarı'nda müceddeden bina ve inşasına derununda eday-ı salat-ı hamse ile izin verdiğim Fethiye " şeklinde ifade edilen caminin Turunçcu Camii olduğunu ve şimdiki isminin sonradan verilmiş olabileceğini düşünüyoruz. VGMA., 989 nr. defter, 209.s. Kapı üzerindeki kitabesini yukarıdaki kaynaklardan hiç biri yayınlamamıştır. Sadece Aslanapa'da bir resmi verilmiştir. Bu resmin küçük oluşu kitabeyi okumayı engellemektedir.Ancak 1240 H. tarihi rahatlıkla okunabilmektedir.

36- Oğuz-Çuhadaroğlu ve Atakan'dan özetlenmiştir. Filiz Oğuz-Fikret Çuhadaroğlu; A.g.m., 4.s.; Derviş Atakan; A.g.t., 57.s.

37- Oktay Aslanapa; A.g.e., 11.s.

38- Oktay Aslanapa; A.g.e., 10.s.

Tarihçe: 1245/ 1829-30'da Mestan Ağa tarafından yaptırılmış olan caminin³⁹,1906 yılında yenilendiği ifade edilmiştir⁴⁰.

Mimari Özellikleri: Kesme taştan minaresi ve basit bir planı bulunan bu cami,iki bölümlüdür⁴¹(P.3).

f- Larnaka-Seyyid Mehmed Camii⁴²

Kıbrıs Muhassılı Seyyid Mehmed Ağa tarafından 1251/1835 yılında yaptırılmıştır⁴³.

2- TAMAMEN ORTADAN KALKMIŞ OLAN CAMİ VE MESCİDLER

a- Lefkoşa-Dükkanlarönü Camii

Halen yıkılmış olan Lefkoşa Dükkanlarönü Camii ve Çeşmesi'nin müzedeki, 1.03x0.70 m. ölçülerindeki,taş üzerine yazılı kitabesi şu şekildedir:

"Ser Tüccan Kıbrıs Seyyid el-hac Muhammed Bey

Bu asrın sahibi cudü mürüvvet ehlül ihsanı

Ticaretgâhı alemde edüp tahsili sermaye

Vücuhi birre sarfetmektedir nakdî firavanı

Heman kal'ayı dünyayı verüb nakdi beka olsun

Küşad eyeyen sukî fenada babı dükkanı

39- Halil Fikret Alasya; A.g.e., 203.s.; Oktay Aslanapa; A.g.m., 18.s.; A.g.e., 37.s.; Vergi Bedevi; A.g.e., 152.s.; Semavi Eyice; "Kıbrıs'ın Tarihi ve Türk Eserleri",TTOK Belleteni, 44/323 (Kıbrıs Özel Sayısı), 11.s.

40- Semavi Eyice; "Kıbrıs'ın Tarihine ve Türk Eserlerine Dair" Ölçü, 4.Sayı, İstanbul,1957, 14.s.; "Kıbrıs'ın Tarihi ve Türk Eserleri", TTOK.Belleteni, 44/323 (Kıbrıs Özel Sayısı), 11.s.

41- Oktay Aslanapa; A.g.e., 37.s.

42- Bazı araştırmacılar Seyyid Mehmed Camii (Semavi Eyice; Kıbrıs'ın Tarihine ve Türk Eserlerine Dair", Ölçü, 4.Sayı, 14.s.;" Kıbrıs'ın Tarihi ve Türk Eserleri", TTOK.Belleteni, 44/323 (Kıbrıs Özel Sayısı), 11.s.); bazıları da Seyyid Ahmet Camii olarak adlandırmışlardır. Halil Fikret Alasya; A.g.e., 201.s.; Emel Esin; A.g.m., 41.s.; Oktay Aslanapa; A.g.m., 18.s.; A.g.e., 30.s.; Hakkı Atun; "Osmanlı Mimarısının Kıbrıs'taki Tesirleri", Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, (14-19 Nisan 1969), Türk Heyeti Tebliğleri, Ankara, 1971, 255.s.; Filiz Oğuz-Fikret Çuhadaroğlu; A.g.m., 8.s. Seyyid Mehmed Ağa'nın vakfiyesinde, bu isimli camiden söz edilmese de "Kıbrıs Muhassılı" ünvanının kullanılmış olması, bizi, Eyice'nin kullandığı isme yönlendirmiştir.

43-Bkz. 42. dipnottaki kaynaklar.

Mukaddem tenk bir mescid olup bu caydi güzide
Cemaat vakti sığmazdı zikre ve ehli imanı
Ona nesih eyleyüb tecdid ve tevsi ette erkânı
Müferrah dükküşâ bir cami oldu pek ve nuranı
Minare minber ve mahfil ile tezyin edüp anı
Kıldı anda cum'a İydile ba izni Sultânı
Muvaffak oldu çün banisi bu âsârı ülyaya
Sezadır Cami-i Tefvik ola şöhretle ünvanı
Yapıp bir çeşme sarı can feza hem ittisalinde
Suyun icra edüp kandı bu cümle teşnetab anı
Halas ettikçe teşne dilleri tabi hararetten
Sevindirmez mi natabü tefi cansuzi niranı
Bu âsârı celile kaydolup divanı âmâle
Ola mahşerde fazlı hak ile mevzuu mizanı
Dedim hayrı dua birle gelüp tarihi ezmanı
Güzel zibende mabedi Cami-i Tefviki Rabbanî

1231 H.(1816)⁴⁴

-----Bu asrın cömert ve mürüvvet sahibi,Kıbrıs Baştüccarı Seyyid el-hac Muhammed Bey,dünya ticarethanesinde sermaye tahsil edip,iyilik sahibine,çokça nakit sarfetmektedir.O,dünya kalesini verip,ebedi sermaye olsun diye fena çarşısında dükkanının kapısını açar.Bu güzide yer,eski küçük bir mescid olup cemaat vakti buraya zikir ve iman ehli sığmazdı.Onu ortadan kaldırıp genişletti ve yeniledi. Burası çok nurani geniş bir cami oldu.Minare,minber ve mahfil ile onu süsleyip Sultanın izniyle,onda,cuma ve bayram namazı kıldı.Madem ki bu esere muvaffak oldu, onun ünvanı Cami-i Tefvik olmaya layıktır. Bitişğinde bir akar çeşme yapıp,suyunu akıtıp bütün susuzları suya kandırdı.Bu çeşme susuz dillerin hararetine deva olunca güçsüzleri ve cehennem ateşinden gönlü yananları sevindirmez mi? Bu değerli eserler ameller divanına kaydolup,mahşerde,Allah'ın

44- Kitabe,Çağdaş'tan alınmıştır. Cevdet Çağdaş;A.g.e.,23-24.s.

fazlıyla onun (Muhammed Bey'in) lehinde ağırlık ola.Hayır dua ile tarihini dedim:güzel,süslü,ilahi Cami-i Tevfik mabedine. 1231/1816.

3- TAMİR EDİLEN CAMİ VE MESCİDLER

a- Girne - Ağa Cafer Paşa Camii

Mihrabın üzerindeki bir ayetin yanında 1224 H. tarihinin bulunduğu ifade edilerek,o dönemde mihrabın,belki de yapının bir onarım geçirmiş olabileceği şeklinde değerlendirme yapılmıştır⁴⁵

b- Lefkoşa - Bayraktar Camii

Lefkoşa'nın Constanza Burcu'nda bulunan bu cami,buranın fethi sırasında, 9 Eylül 1570'de,burca ilk defa Türk bayrağını diken ve orada şehit olan bayraktarın mezarının yanına bir süre sonra yapılmıştır⁴⁶.Yapının kapısı üzerindeki kitabeden,1236/1820-21 tarihinde, II.Mahmud zamanında, Abdullah Paşa tarafından tamir ettirildiği anlaşılmıştır⁴⁷. Kitabe şöyledir:

“Şehinşahi kerametvaye Mahmud Han Gazi'nin

Vücudu ekremidir camii eltaftı Rabbânî

İmamül müslimin ol kutbu alem ~~gavvası~~zandır

Hatibi minberi eflak olur her dem sene hanı

45- Girne'nin Kordonboyu'nda Ağa Cafer Paşa Sokağı'nda bulunan bu yapının kesin tarihi bilinmemektedir. Caminin kuzeydoğu köşesindeki, mermer üzerine yazılmış, Ağa Cafer Paşa'nın özgeçmişini anlatan yazıdan yola çıkılarak 1001-1016/1585-1600 yılları arasında yapılmış olabileceği belirtilmektedir. Yapı, ayrıca 1974 sonrasında çok kötü bir onarım geçirmiştir.Eybil Aksoylu; Kıbrıs'ın Girne Bölgesindeki Osmanlı Dönemi Türk Eserleri, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Erzurum, 1991, 26.s.

46- İsmet Konur; Kıbrıs'ın Tarihi ve Kıbrıs'taki Türk Eserleri, 74.s.; Halil Fikret Alasya; A.g.e., 175.s.; Cevdet Çağdaş; A.g.e., 13.s.; Vergi Bedevi; A.g.e., 151.s.; Oktay Asyanapa; A.g.m., 18.s.; Emel Esin; A.g.m., 41.s.; Semavi Eyice; "Kıbrıs'ın Tarihi ve Türk Eserleri", TTK.Belleteni, 44/323 (Kıbrıs Özel Sayısı), 10.s.; "Bayraktar Camii"maddesi, TDV.İ.A., V.C., 225.s.; Filiz Oğuz-Fikret Çuhadaroğlu; A.g.m., 3.s.; Abdüsselam Uluçam; A.g.m., 154.s.

47- Halil Fikret Alasya; A.g.e., 175.s.; Emel Esin; A.g.m., 40.s.; Semavi Eyice; "Kıbrıs'ın Tarihi ve Türk Eserleri", TTK.Belleteni, 44/323 (Kıbrıs Özel Sayısı), 11.s.; "Bayraktar Camii"maddesi, TDV.İ.A., V.C., 255.s. Aynı kitabeden yapının inşa edildiği sonucu çıkarılmıştır. FilizOğuz-Fikret Çuhadaroğlu; A.g.m., 3.s..

Emirül müminin ol zîbi evrenki hilâfet kim
Cihanı rûşen eyler şûleyi şimşiri bürranı
Cenabı Hızır olur cündü safer âsâra bayraktar
Ricalül gayip olur daima anın ensaru a'vanı

Hayır hahanı dinü devletin teyid ede Mevla
Hususiyle düstûru şecaatmendi zişanı
Mübarek ismi Abdullah Paşayı keremkester
Müşiri şir savlet mesnedârayı Kapudani

Ola eyyamı ömrü devleti ikbali rûz efzun
Ki olmuştur nizamı devlete sayı firavani
Olunca hâzini refet şianı Valii Kıbrıs
Nice âsânı hayra oldu mazhar ol kemkânı

Sehi cemcahı devrane dehi Paşayı zişanı
Duayı hayra meşgul etmek için ehli iymanı
Bu cayı dilkuşaye tarh edüp bir camii vâlâ
Minarü mahfilü minberle tezyin eyledi anı

Ne cami Ravza-i bâği behište gıpta fermadır
Ne cami cennetülme'va denürse ana erzani
Mehmed olduğundan namı mergubu edüp himmet
Münevver eyledi nuru Muhammedle bu meydanı

Bu cami beldeye bir nüshai hunı hasin oldu
Derunu serteser davatı mesure ile nuranî
Seza pervanei şem'i olup şevkü muhabbetle
Feramuş ede bülbüller haremğahı gülistanı

Gelüp tarih için aşrı ehiri Şabanın

Tamam oldu binayı camiyyül ebrarı Yezdani

Ketebehül fakir Esseyid Mustafa Nuri yül maruf

Bedivan Efendisizade gufirelehüma 1236⁴⁸

-----İlahi lütufların toplandığı bu cami, keramet sahibi, şehinşah Mahmud Han Gazi'nin ortaya koyduğu bir lütuftur. O, müslümanların önderi, alemin kutbu ve büyük dönemecidir. Minberin hatibi her an dua eder. Müminlerin emiri, o, süslü padişahlık tahtından keskin kılıcın şulcesi ile dünyayı aydınlatır. Hızır Aleyhisselam zafer kazanan orduya bayraktar oldu. Din ve devletin iyiliğini isteyen Cenab-ı Allah teyid etsin. Özellikle, o, şan sahibi cesurun emrini, kaptanlığını aslan savletine dayandıran komutan, iyilik sahibi Abdullah Paşa'yı. Onun ömrü ve devletin gücü artsın. Zira devlet nizamına katkısı olmuştur. Yüce şiar hazinesi Kıbrıs'a vali olunca, o kerem kaynağ nice hayra mazhar oldu. Devrin yüce ve şanlı paşası dahi hayır dua ile iman ehlini meşgul etmek için bu gönül açıcı yere bir cami tasarlayıp onu, minare mahfil ve minberle süsledi. Bu öyle bir cami ki, ona cennet mekânı dense azdır. İsmi Mehmed olduğundan, himmet edip bu meydanı Nur-u Muhammedle nurlandırdı. Bu cami beldeye sağlam bir kale oldu. İçi baştan başa etkili nuranî bir atmosfere sahiptir. Şevk ve muhabbetle mumun etrafında dönen kelebeğe lâayık bir şekilde, bülbüller gül bahçesinin mahrem yerlerini unuta. Tarih için gelip, Şaban ayının onuncu gününde, ilahi iyiliklerin toplandığı bu bina tamam oldu. Bunu fakir es-Seyyid Mustafa Nuri, Efendizade diye bilinen divana yazdı. Allah onlara mağfiret etsin. 1236/1820-21.

1962-1963 yıllarında, Rumlar tarafından, bomba konulmak suretiyle Bayraktar Türbesi ve caminin minaresi tahrip edilmiştir⁴⁹.

c- Lefkoşa - Laleli Camii

Doğusunda bulunan yarım daire şeklindeki apsis dikkate alınırsa, yapının kiliseden camiye dönüştürüldüğü anlaşılır. Yazılı kaynakların çoğunda Ali Ruhi

48- Kitabe, en az hatalı olarak gördüğümüz Konur'dan alınmıştır. İsmet Konur; Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'taki Türk Eserleri, 74-75.s.

49 Halil Fikret Alasya; A.g.e. 175. s.; Semavi Eyice: "Bayraktar Camii" maddesi, TDV. İ.A., V. C., 256. s.

Efendi tarafından inşa ettirildiği bildirilen yapı⁵⁰,1242/1826-27 yılında tamir edilmiş olmalıdır.Bu konuda Aslanapa'ya katılıyoruz⁵¹.Kapı üzerindeki 1242/1826-27 tarihli kitabesi şu şekildedir:

“Ali Ruhi Efendi ol keremler âli hasret
Aliyyül kadr ola her dem o zatı mehmedet aşar
Vatangahi kadimi Kıbrıs'ı teşrifsar oldu
Muhassıl olarak envai ihsanı ol hub edvar

Olup vali gelince beldesine mecdü rifatle
Dediler zulmeti şamı gidüb subh oldu pürnev bahar
En evvel hayrı oldu bu beldede bu cami dilkeşû
Nice hayrata bundan sonra tevfik ede Hak her ber

Dedi tarihini Hilmi dua güya senekârı
Gelüp ruhi hayrata nail oldu cami el envâr
Ketebe el fakir es-Seyyid Feyzullah Dede 1242”⁵².

-----O, kerem sahibi Ali Ruhi Efendi, kadri yüce ve her an eserleriyle methedilen yüce zat.Onun asıl vatani şerefli Kıbrıs oldu. O, iyi tavırlı, ihsanların tüm çeşidini eyde etmek için vali alıp büyük bir şan şöretle beldesine (Kıbrıs'a) gelince gecenin zulmeti gitti, ilkbahar sabahının aydınlığı geldi. Bu beldede onun ilk hayrı gönül çeken bir cami oldu. Bundan sonra Allah her hayrında onu muvaffak kılsın. Duacı olan Hilmi tarihini söyledi. Onun ruhu gelip nurlar camisine nail oldu. Bu kâşehi fakir es-Seyyid Feyzullah Dede yazdı.1242/1826-27.

d- Lefkoşe-İplikpazarı Camii

Kumarcılar Hanı'nın batısında bulunan bu yapı, kiliseden camiye çevrildikten sonra, 1241/1825-26 yılında tamir edilmiştir. Bu durumu, giriş kapısının üzerindeki, altta bulunan kitabeden anlaşılmaktadır. Yapı, devrin Evkaf

50. Bedevi, 1825; Esin, 1244/1827-28; Eyice, 1829 tarihlerini vermişlerdir. Vergi Bedevi; A.g.e., 152.s.; Emel Esin; A.g.m., 41.s.; Semavi Eyice; "Kıbrıs'ın Tarihi ve Türk Eserleri", TTK.Belleteni, 44/323 (Kıbrıs Özel Sayısı), 10.s.

51. Oktay Aslanapa; A.g.e., 5.s.

52. Filiz Oğuz-Fikret Çuhadaroğlu; A.g.m., 4.s

Murahhas Heyeti üyelerinden Muhammed Sadık Bey tarafından yıktırılmış ve 1316/1899 tarihinde yeniden yaptırılmıştır⁵³.

e-Girne-Yukarılapta-Seyyid Mehmed Ağa Camii

XVII. yüzyılın ortalarından kalmış olabileceği bildirilen⁵⁴ bu yapının mihrabının niş kemeri ve üstteki kademeli konsol arasındaki boşlukta bir âyet ve bir tarihin okunduğu, bu tarihin 1249/1833 olduğu, dolayısıyla bu tarihte onarım geçirdiği ya da yenilendiği ifade edilmiştir. Mihraptaki batılılaşma dönemi özelliklerinin de bu tarihle ilişkili olabileceği ileri sürülmüştür⁵⁵. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nda zarar gören cami ve minare, 1976'da Evkaf İdaresi tarafından aslına uygun olarak onarılmıştır⁵⁶.

f- Lefkoşa-Arap Ahmet Paşa Camii

Cami, Kıbrıs vakıf kayıtlarına göre, XVI. yüzyılda Arap Ahmet Paşa tarafından yaptırılmıştır⁵⁷. 1820'de tamir edilmiş ve minaresi yenilenmiştir⁵⁸.

g- Lefkoşa-Tahtakale Mahallesinde Cami⁵⁹

53- Derviş Atakan; A.g.t., 47.s.

54- Oktay Aslanapa; A.g.e., 24.s.

55- Eybil Aksoylu; A.g.t., 43-44.s. Burada Kıbrıs Muhassılı Hacı Mehmed Ağa'nın 19 Cemaziyelevvel 1242/19 Aralık 1826 tarihli vakfiyesinden tekrar söz edeceğiz. Vakfiyede "....Lapta karyesinde kezalik müceddeden bina ve ihyasına muvaffak olup nas'a edayı salâtı hamseye izin vermiş olduğu cami-i şerifte" biçiminde bilgi vardır. Bu durumda mihraptaki 1249/1833 tarihinden yola çıkarak, Aksoylu'nun ifade ettiği onarımın yapının tamamı için geçerli olabileceğini savunmak zordur. Bu ifade sadece mihrap için geçerli olacaktır.

56- Eybil Aksoylu; A.g.e., 43.s.

57- Emel Esin; "Kıbrıs'ta Türk Devrinin İlk Abideleri Hakkında", Türk Kültürü, VIII.C., 86.Sayı, Ankara, 1969, 127.s.; "Kıbrıs'ta Türk Medeniyeti", TTOK.

Belleteni, 44/323 (Kıbrıs Özel Sayısı), 40.s.; Aslanapa, 1243/1827 tarihli olduğunu ve Abdülmecid devrinden kaldığını belirterek verdiği hatalı bilgiyi (Oktay Aslanapa; A.g.m., 18.s.), daha sonra tekrarlamamıştır. Oktay Aslanapa; A.g.e., 6.s.

58-Emel Esin; "Kıbrıs'ta Türk Devrinin İlk Abideleri Hakkında" Türk Kültürü, VIII.C., 86.Sayı, 127.s.; "Kıbrıs'ta Türk Medeniyeti", TTOK.Belleteni, 44/323 (Kıbrıs Özel Sayısı), 40.s.

59- Kıbrıs Muhassılı Hacı Mehmed Ağa'nın aynı vakfiyesinde, "...yine medine-i mezburede Tahtakale Mahallesinde kezalik müceddeden bina eylediğidiğer cami-i şerifte....." şeklinde bilgiye rastlıyoruz. Yazılı kaynaklardan bazılarında sadece adından bahsedilmiştir. Cevdet Çağdaş; A.g.e., 9.s.; Vergi Bedevi; A.g.e., 152.s. M.Kemal Dizdar'ın bir makalesinde "Esbak Kıbrıs Muhassılı Seyit Hacı Mehmet Ağa tarafından tesis edilen Tahtul Kale mahallesinde kain Tahtul Kale Camisi " biçiminde bir bilgiyle karşılaşıyoruz. M.Kemal Dizdar; "Kıbrıs Evkafı"

h- Lefkoşa-Karamanzade Mahallesinde Cami⁶⁰

4- ARŞİV BELGELERİNDEN BELİRLENEN CAMİ VE MESCİDLER

a- Maraş -Karyesinde Mescid⁶¹

b- Kıbrıs'ta Mescid⁶²

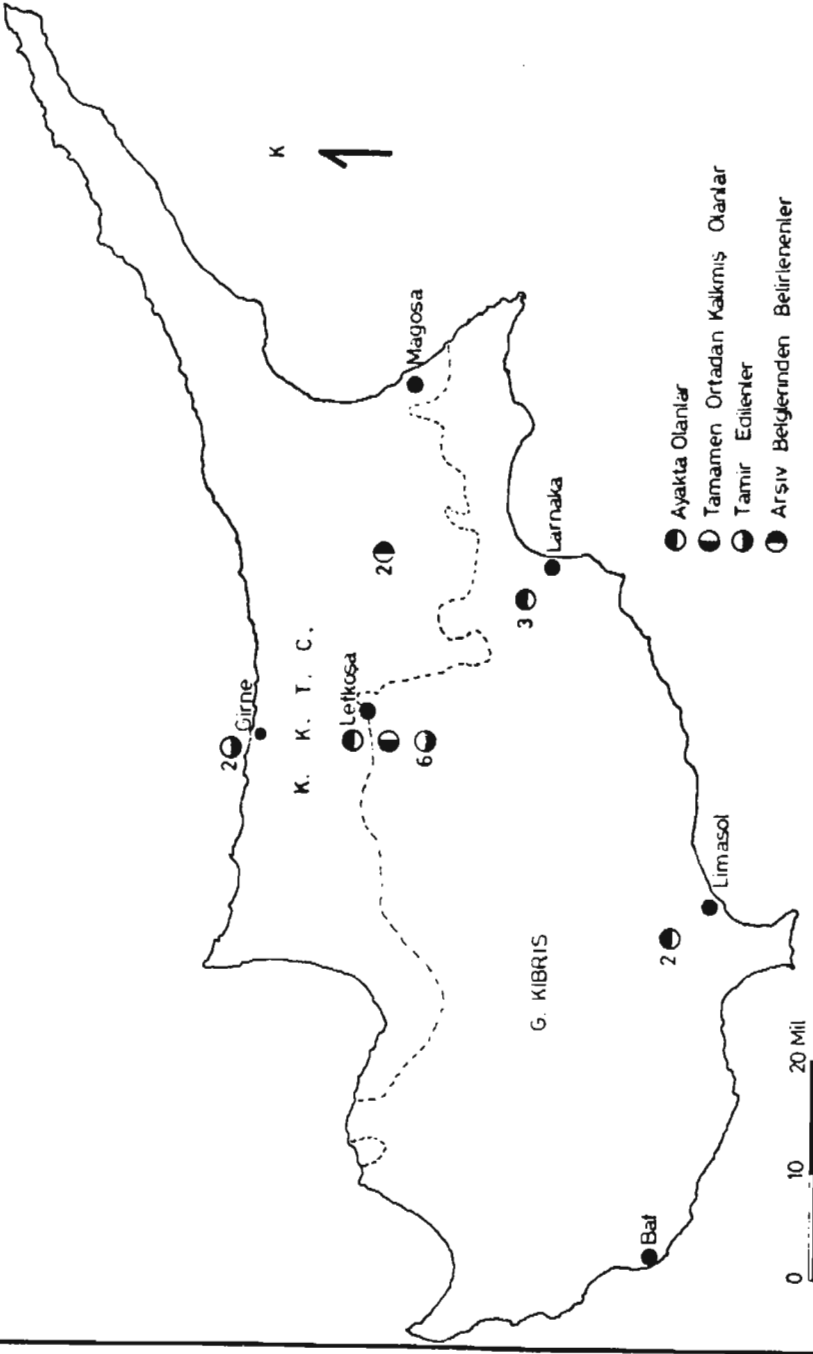
Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, (14-19 Nisan 1969), Türk Heyeti Tebliğleri, 203.s. Dizdar, camiyi "tesis edilen" şeklinde ifade etmiştir. Bu bilgiye göre yapının tamir edilenler bölümünden çıkartarak diğer bölümlerden birine kaydırmak gerekmektedir. Ancak vakfiyesindeki ifade ise " müceddeden bina eylediği " biçimindedir.Burada "müceddeden bina" tabirinin neyi anlattığının tam olarak ortaya konulması gerekmektedir. Bu tür ifadelerin netlik kazanmasının, sadece Kıbrıs'taki Osmanlı eserleri için değil bütün Osmanlı eserleri için gerekli olduğuna inanıyoruz. Eyice ise, eski bir Latin Kilisesinin yerinde kurulmuş olabileceğinden bahsederek, adını Tahtakale Camii olarak vermiş, tarihi konusuna girmemiştir. Semavi Eyice; "Kıbrıs'ın Tarihi ve Türk Eserleri", T TOK.Belleteni, 44/323 (Kıbrıs Özel Sayısı),.10.s.

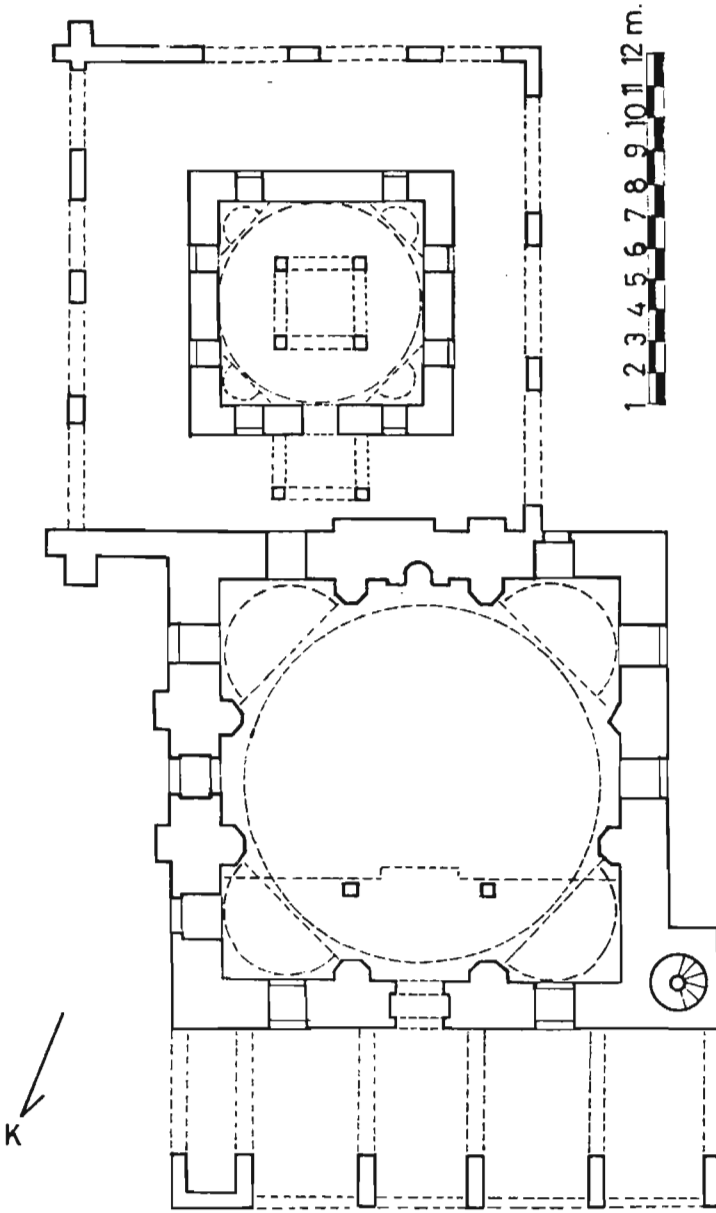
60. Hacı Mehmed Ağa'nın Şevval 1232/Ağustos 1817 tarihli vakfiyesinde, ".....Karamanzade Mahallesinde müceddeden bine ve inşaasına muvaffak olduğum cami-i şerifin imamet ve..." şeklinde geçen bilgi bulunmaktadır. VGMA., 580 nr. defter, 101.s. Dizdar, tarih vermeden, "Kıbrıs'ta Karamanzade Mahallesinde Hacı Said Mehmed Ağa bin Esseyyid Mustafa Cami" vakfından bahsetmektedir. M. Kemal Dizdar; A.g.m., 205.s. Bahsettiğimiz cami ile Dizdar'ın vakfını belirttiği caminin aynı yapı olduğunu düşünüyoruz. Eyice, Karamanzade Camii diye sadece adından bahsetmiştir. Semavi Eyice; "Kıbrıs'ın Tarihi ve Türk Eserleri", T TOK.Belleteni, 44/323 (Kıbrıs Özel Sayısı), 10.s.

61. Hacı Bilal Ağa ibn-i Hasan bin Hüseyin'in,11 Cemaziyelevvel 1236/ 15 Şubat 1820 tarihli vakfiyesinde, ".....karyesinde vaki müceddeden bina ve ihya eylediğim mescid-i şerif ve yine....." biçiminde yer alan mescidin bulunduğu köyün adı, yazının bozuk oluşundan okunamamıştır. VGMA., 580 nr. defter, 191.s.

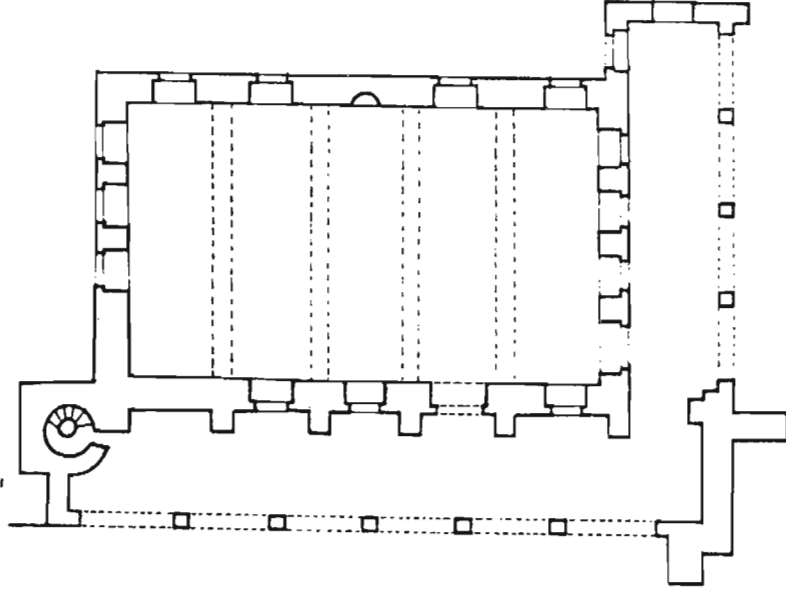
62. Mustafa-oğlu, Zaptiye Müşiri Mehmed Paşa'ya ait, gur-re-i Rebülevvel 1239/Kasım 1823 tarihli vakfiyede, "....bina ve ihya eylediğim mescid-i şerife ve hademesine....." diye bildirilen mescidin yeri ayrıntılı olarak belirtilmemiştir. VGMA., 747 nr. defter, 328.s.

Harita.1 Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Güney Kıbrıs'ta 1789 -1839 yıllarında Cami ve Mescitlerin Dağılımı

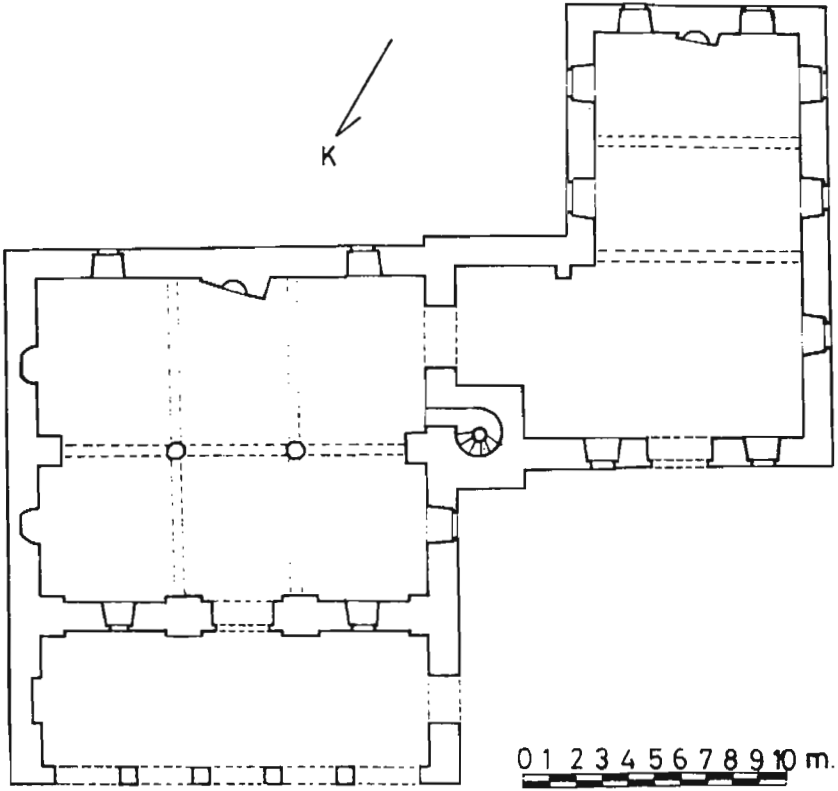
Plan: 1 Larnaka-Hala Sultan Türbe Cami ve Tekkesi
(O. Aslanapa'dan)

0 1 2 3 4 5 10 m.

K
↓

Plan: 2 Kibris-Lefkoşa Turunçcu Camii
(O. Aslanapa'dan)

Plan:3 Limasol-Büyük Camii (Cami-i Kebir)(O. Aslanapa'dan)